

КОМУНІКАТИВНІ АСПЕКТИ ПЕРЕКЛАДУ

Ткачук Вадим

У статті розглядаються питання комунікативних аспектів перекладу і окремі моделі перекладу комунікативних одиниць і їх функціонування в міжкультурній комунікації.

Ключові слова: переклад, комунікація, міжкультурна комунікація.

Основним завданням перекладу як засобу забезпечення міжмовної комунікації є збереження інформаційної цілісності — відтворення як денотативної, так і конотативної семантики. Іншим аспектом є збереження загального стилістичного спрямування тексту (не враховуючи перекладача, як творця нового, навіть літературного, тексту). За Франком (як він відзначив у передмові до перекладу Фауста В. Гете), точність перекладеного тексту повинна полягати у правильному відтворенні первинних ідей і в дотриманні єдності змісту і форми оригіналу [13, 180].

В сучасному перекладознавстві визначені основні теорії перекладу: трансформативна, денотативна і комунікативна: трансформативна — переклад як сукупність правил заміни одних мовних знаків на інші; денотативна — переклад як спосіб передачі смислу висловлення; комунікативна — переклад як спосіб передання інформації у спілкуванні [13, 40 - 45]. Специфікою комунікативного підходу є поєднання трансформативної і денотативної теорій перекладу, а також врахування ситуації спілкування, наприклад: “Pleased to meet you. I hope you had a good journey,” I said [3, 266]. “Я запитався, як ви доїхали” (авт.), “Several schools appeared in the new area”. “У мікрорайоні відкрилося кілька нових шкіл”, або “В районі вилову риби з’явилося кілька нових косяків (риби)”. Наведені приклади не відповідають правилам перекладу, здійснюваних за приписами трансформативної і денотативної теорій перекладу, а вимагають якісно нового підходу, диктованого ситуацією мовлення. У першому випадку використовується фраза, яка є природнішою у такій ситуації, у другому — вибір того чи іншого еквівалента визначається особою, яка вимовляє ту чи іншу фразу (наприклад, громадський діяч чи моряк).

Саме “так не говорять” і “я б сказав так” з погляду мовця, носія мови, й визначають можливості адекватності формулювання інформації засобами мови (актуалізації мовних знаків). Одним із важливих моментів тут виступає комбінаторика слів та фраз (і до того ж “звучання фрази, речення”, як один із аспектів милозвучності мови і природності мовлення). Саме вони і визначають психологічні моменти сприйняття висловлення як такого, створеного мовцем, носієм мови чи перекладачем.

Враховуючи існування автора, в основному перекладач передає повідомлення (тобто інформацію), й у більшості випадків він розуміє процес лінгвістичного відтворення семантики висловлення чи іншої одиниці перекладу як її вираження за допомогою засобів іншої мови.

Комунікативна теорія перекладу, на відміну від трансформативної і денотативної, передбачає заглиблення в ситуацію спілкування і використання комунікативних одиниць, які, власне, можуть і не нести інформації, але слугують елементами спілкування: напр.: ситуація знайомства в англійському суспільстві:

“Mr. Cox: Mr. Steel, I’d like to introduce David Ward, a colleague of mine. (To Mr. Ward) Mr. Steel, from Bristol University.

Mr. Ward: How do you do?

Mr. Steel: How do you do?

Mr. W.: Are you finding the conference interesting?

Mr. S.: Yes, there have been some very good papers. I find the discussions very useful, too” [6, 12]. Фраза “How do you do?” не має українського еквівалента і є формальною (для ввічливості), в таких випадках перекладач мусить “щось вигадувати” для

передання фрази, бо неперекладене висловлення викличе непорозуміння або здивування, як би це було у випадку буквального перекладу “Як ви це робите?”

Наприклад:

Містер Кокс: Містер Стіл, я б хотів представити Девіда Ворда, свого колегу. (*До містера Ворда*). Містер Стіл з Брістольського університету.

Містер Ворд: Добридень.

Містер Стіл: Добридень.

Переклад таких мовних одиниць є досить таки складним і вимагає значної мовної компетенції перекладача, яка в основному залежить від його повсякденної спостережливості та лінгвістичного відчуття мовних ситуацій.

Мовна картина світу як лінгвістичне поняття формується з народженням дитини і “матеріалізує концептуальну картину світу, яка є “поняттєвим каркасом”, “ідеальним зліпком” об’єктивної дійсності. Системний підхід до МКС (мовна картина світу) передбачає її членування на такі сегменти: субстрат (компоненти змісту), атрибут, генезис і структура (зв’язки, відношення компонентів)” [10, 5]. Ці основні компоненти світовідображення формують основи мислення та логіко-формального відтворення об’єктивної реальності [7; 9; 11; 14; 15]. Процес комунікації або передавання інформації неминуче враховує ці особливості світосприйняття, і саме це спонукає тому, що деколи мову порівнюють з окулярами, які вдягаєш, щоб побачити світ. Спілкування як таке є термінологічним гіперонімом щодо комунікації, яка є вужчим поняттям і являє собою “сукупність зв’язків і взаємодій людей, суспільств, суб’єктів (класів, груп, особистостей), у яких відбувається обмін інформацією, досвідом, уміннями, навичками та результатами діяльності” [1, 27]. Власне спілкування відбувається за допомогою комунікативних одиниць, які можуть різнитися між собою у відмінних культурах: у різних суспільствах у тих самих ситуаціях може бути прийнято використання специфічних мовленнєвих штампів. Таке розмаїття викликається 1) специфікою мовної картини світу, 2) лінгвістичними особливостями мови, 3) культурологічними причинами (частково традицією, наприклад, як в японській мові).

Всі комунікативні одиниці є ситуативно зумовленими і не існують поза ситуацією спілкування. Основними факторами, які визначають необхідність використання комунікативної теорії перекладу, є: 1) неможливість застосування трансформативної теорії перекладу, оскільки результат — фраза є буквальною; 2) денотативної тому, що висловлення, яке потрібно перекласти, є формальним і не має інформаційного навантаження.

Комунікація як системне явище передбачає її структурний характер. Для розгляду теоретичних питань теорії перекладу особливо важливими є повідомлення, мовленнєвий хід і мовленнєвий акт. Повідомлення являє собою певну інформацію: службову (звертання: напр.: “Василію!”, “Привіт!” та ін.) і власне висловлення, яке повідомляє про щось (напр.: “— Слухай, Наталко... (Завагався). Так... Я знаю, що ви всі думаєте про мене хтосьна й що. Але запевняю вас... Але слухай, що я скажу: що б ви не думали і як би не думали, я хочу лише сказати... що я чесна людина. От. Потім сама побачиш. Ну, як би це тобі сказати...” (Іван Багряний, Тигролови), “А попич продовжував: — Тоді Бог зліпив Адама й питає його: «Треба тобі жони?» — «Так, Господи, — відповів Адам, — треба, бо не маю з ким спати». То сотворив Бог Єву, а та яблуко вкрала. І за ту кару пустив Господь на нас орду татар, турків і ляхів нечестивих, та й погризли вони в наших садах і петрівку, і спасівку. Одне лише древо ще стоїть, дорогі мої дітоньки, — то церква наша православна, а якби і її підгризли, то б усю нашу благовірну Русь чорт побрав, від чого най нас Господь боронить, амінь” (Роман Іваничук, Манускрипт з вулиці Руської). Мовленнєвий хід — це власне одиниця, яка включає в себе повідомлення і статус мовця, зміну його стану. Ширшим поняттям є мовленнєвий акт, який охоплює кілька мовленнєвих ходів і є семантично завершеною одиницею.

Репліки (висловлення), повідомлення, мовленнєві ходи і акти можуть бути різноманітними. Адекватність (вірогідність) перекладу вимагає чіткого розуміння суті мовної одиниці та її призначення. Не слід вважати, що комунікативна теорія перекладу повинна застосовуватися лише для збереження природності діалогу і уникнення певних “лакун перекладу” — одиниць, які не несуть інформаційного навантаження. Використання комунікативного підходу, яке включає в себе глибокий аналіз ситуації, якраз і допомагає точнішому відтворенню семантики повідомлення чи репліки як, наприклад, у випадку з таким двозначним висловленням, як-от: “Several schools appeared in the new area”.

Загалом перекладні одиниці, які вимагають використання комунікативної теорії перекладу, зустрічають у типових сценаріях розвитку діалогу, наприклад:

Амер.:

A.: “Good morning (afternoon / evening)!”, “Hello!”, “Hi!”

B.: “Good morning (afternoon / evening)!”, “Hello!”, “Hi!”

A.: “How are you getting on? / How’s your business?”

B.: “Fine, thank you! / Thanks!” “What about you?”

A.: “Fine, thank you! / Thanks!”

Брит.:

A.: “Good morning (afternoon / evening)!”, “Hello!”, “Hi!”

B.: “Good morning (afternoon / evening)!”, “Hello!”, “Hi!”

A.: “Nasty weather, isn’t it?”

A.: “Привіт!” / “Здоров!”.

B.: “Привіт!” / “Здоров!”.

A.: “Куди йдеш?”

Звісно, що на цих прикладах досить таки умовно показано стратегії розгортання повсякденних діалогів зустрічі, але вони відображають умовність використовуваних реплік і культурологічні особливості. В багатьох випадках такі репліки можна трактувати як вияви динамічного стереотипу (за І.П. Павловим, чи сучаснішими теоріями, за К.В. Судаковим) [13; 16] або як прояви підсвідомого (за З. Фрейдом чи неофрейдистами [18; 19]). З точки зору теорії мови такі фрази відносять до паразитичних, оскільки не мають власне інформаційного навантаження, проте вони також є важливими, адже слугують для зав’язки розмови, початку розгортання діалогу і відбивають у собі традиційно зумовлені моменти розмовного спілкування. Крім того, що несуть у собі службове комунікативне навантаження, вони завжди є ситуативно зумовленими. Така їх особливість визначає можливість перекладати їх зовсім іншими, навіть деколи з використанням семантично зовсім інакших одиниць. Такий вибір є вмотивованим у випадку, коли ця інформація не несе в собі культурологічних, стилістичних чи якихось конотативних значень. П. Ньюмарк, хоча загалом і не розглядає мову як “компонент або особливість культури” [20, 94], проте у своїй праці також звертає увагу на існування перекладних “культурних еквівалентів” чи поняття “декультурації” (або вживання слова в невласливому для нього контексті), яка виникає у випадку невідповідності внутрішніх форм слова. З іншого боку, в кожній мові існує тісний взаємозв’язок між денотативними і конотативними значеннями в семантиці слова, оскільки “те, що умовно називається емоційним, переважно розкривається на фоні предметно-логічного, “раціонального”, і навпаки...” [5, 42]. Особливо яскраво таке явище можна спостерігати на прикладах фразеологізмів.

Всі висловлення, до яких можна застосовувати комунікативний підхід перекладу, є контекстуально зумовленими. Контексти, зокрема, поділяються на два види: мовний контекст (мовне оточення слова чи речення) та екстралінгвістичний, що пов’язаний з мовною ситуацією, але не тотожний їй (за термінологією О.В. Бондарка, «внутрішньомовне» та «позамовне» середовища [2, 13 - 23]).

Власне випадки, до яких може застосовуватись комунікативна теорія перекладу, можна згрупувати таким чином:

1. Незначущі / неінформативні комунікативні одиниці: (фрази ввічливості, звертання тощо): “How do you do?”.
2. Культурологічно зумовлені комунікативні одиниці, правильне розуміння яких передбачає володіння фоновими знаннями (сюди можна віднести фразеологізми, культурологічні реалії та ін.). Наприклад, у моному середовищі замість вітання чи запитання, як у когось справи, може вживатися фраза “Як молитва?”, фраза прощання німецькою “Auf Wiedersehen!”, чи “Auf Wiederhören!” (по телефону чи радіо).
3. Багатозначні / двозначні мовні структури (збіг форм / сленгові варіанти значень і т.д.). Наприклад: “Where do you work?” = “What’s your job / major?” або також може стосуватися, де саме, в якому, наприклад, місті ти працюєш; “Where are you now?” = “What’s your job / major? / Where are you situated now?”; “How are you getting on?” = амер. сленг. “Як у тебе сексуальне життя?”. Сюди також слід відносити частково перекладні висловлення такі, як “Я вчора міг би випити...”, яку на англійську чи німецьку перекласти зі всією повнотою смислів, які вона містить українською, неможливо внаслідок відмінностей систем модальних дієслів; щось подібне є і у випадку з “Ну шо?” — ця фраза також отримує своє значення власне у якійсь ситуації.
4. Перекладні каламбури. “How do you do it? — All right!” — “Как вы это делаете? — Все правой!”, “Як справи?” — “Як справа, так і зліва...”

Адекватний чи правильний переклад повинен враховувати такий аспект: перекладені одиниці мають бути комунікативно еквівалентними одиницям оригіналу.

Отже, при застосуванні комунікативного підходу необхідно зважати на наступні чинники: 1) комунікативну мету висловлення; 2) ситуацію спілкування; 3) ролі співрозмовників (соціальні чи мовленнєві).

SUMMARY

COMMUNICATIVE ASPECTS OF TRANSLATION

Vadym Tkachuk

This article deals with the questions of communicative aspects of translation and special questions of interpretation of communicative units and their functioning in the intercultural communication.

Key words: translation, communication, intercultural communication.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник. — К.: Видавничий центр «Академія», 2004. — 344 с.
2. Бондарко А.В. Опыт лингвистической интерпретации соотношения системы и среды //Вопросы языкознания. - 1985. - №1. - С. 13 - 23.
3. Бонк Н.А., Котий Г.А., Лукьянова Н.А. Учебник английского языка: В 2-х ч. – Часть 1. - М: Деконт+ - ГИС, 1999. - 637 с.
4. Голіцинський Ю.Б. Граматика: Зб. вправ / Переклад з рос. 4-го вид. — К.: А.С.К., 2005. - 544 с. - (Англійська мова для школярів).
5. Голянич М.І. Внутрішня форма слова і художній текст. - Івано-Франківськ: Плай, 1997. - 178 с.
6. Иванов А.О., Поуви Д. Английские разговорные формулы: Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. «Иностр. яз.». - М.: Просвещение, 1989. - 128 с.
7. Катфорд Джон К. Лингвистическая теория перевода: Об одном аспекте прикладной лингвистики: Пер. с англ. - М.: Едиториал, УРСС, 2004. - 208 с.
8. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты): Учеб. для ин-тов и фак. иностр. языков. - М.: Высш. шк., 1990. - 253 с.
9. Королев К., Мюллер М., Сепир Э. и др. Языки как образ мира. - М.: АСТ, Terra Fantastica, 2003. - 576 с.
10. Лисенко О.В. Дериважаційні процеси у німецькій фразеології (на матеріалі фразеологічних біблєїзмів): Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Київ. держ. лінгв. ун-т. - К., 2000. - 20 с.
11. Мигирин В.Н. Язык как система категорий отображения. - Кишинев, Штиинца, 1974. - 152 с.
12. Мірам Г. та ін. Основи перекладу: Курс лекцій; навчальний посібник. - К.: Ельга, Ніка-Центр, 2003. — 240 с.
13. Павлов И. П., Двадцатилетний опыт объективного изучения высшей нервной деятельности (поведения) животных. - М., 1973. - 664 с.

14. Панфилов В.З. Взаимоотношение языка и мышления. - М.: Наука, 1971. - 232 с.
15. Платонов К.К. Система в психологии и теория отражения. - М.: Наука, 1982. - 306 с.
16. Судаков К.В. Динамические стереотипы, или Информационные отпечатки действительности. – М.: ПЕР СЭ, 2002. - 128 с.
17. Франко І.Я. «Фауст» Гете. Передмова // Франко І.Я. Збір. тв.: У 50 т. - Т. 13. - К.: Наукова думка, 1978. - С. 174 - 180.
18. Фройд З. Вступ до психоаналізу / Пер. з нім. П. Таращук. - К.: Основи, 1998. - 709 с.
19. Фромм Э. Душа человека. М.: Республика, 1992. - 430 с.
20. Newmark P. A textbook of Translation. Edinburgh: Prentice Hall, 1988. - 402 p.